

TÜRKİYE'DE ORGANİK TARIM GELİŞİYOR

Ulaş Karakoç * ve Barış Gençer Baykan **

Yönetici Özeti

Türkiye’de, 1985 yılında 8 ürünle başlayan organik tarım, bugün 200’ün üzerinde ürünle, tarım arazilerinin yüzde 0,5’inde 165 bin hektarda 15 bin üretici tarafından yapılıyor. Organik üretici sayısı ve üretim yapılan alan 2004’den bu yana yüzde 25 artarken, üretim miktarında ise yüzde 50’ye yakın bir artış gözlemleniyor. 2004’te 49 ilde organik tarım yapılırken 2008 yılında bu sayı 65’e çıkmış. Organik tarım daha geniş bir coğrafyaya yayılıyor ve üretim doğu bölgelerine kayıyor. Ürün desenin genişlemesi, pamuk ve tahıllardaki göreceli artış aynı zamanda iç pazarın genişlediğine işaret ediyor. Ortalama işletme başına düşen üretim alanı 16.6 hektardan 11 hektara düşmüş. Bu da göreceli olarak daha küçük üreticilerin sayısının artmasından kaynaklanıyor. 2008’de en çok üretilen ürünler şu şekilde sıralanıyor: Pamuk, buğday, elma, üzüm, mısır, domates, zeytin. 2004 yılında elma en çok üretilen ürünken, 2008’de ilk sırayı pamuk alıyor.

Türkiye’de organik tarım gelişiyor

Türkiye’de organik tarımla ilgili yasal düzenlemeler 1985 yılında başlatılmış ve 2004 yılında Organik Tarım Yasası çıkarılmıştır. 2003 yılında da Tarım Bakanlığı’nda Alternatif Üretim Teknikleri Bölümü kurulmuştur. Her ne kadar elimizde 2004 öncesine ilişkin kimi veriler bulunsada, Tarım Bakanlığı’nın 2004 sonrası verilerinin daha güvenilir olduğundan hareketle organik tarımla ilgili gelişmeleri 2004 ve sonraki dönem için inceleyeceğiz. Organik tarımın son beş senede bu alanda spesifik kurumsal düzenlemeler yapıldığı bu dönemde, nasıl trendler gösterdiğine yakından bakacağız.

Aşağıdaki rakamlara bakıldığında organik üretici sayısının 2004’den bu yana yüzde 25 kadar artış gösterdiğini görüyoruz. Toplam üretim alanında bir azalma görülmekle birlikte, bu daha çok doğal toplama alanlarının miktarındaki azalmadan kaynaklanmıştır. Yetiştiricilik yapılan alan ise benzer biçimde yüzde 25 kadar artmıştır. Türkiye’de toplam tarımsal alanın yüzde 0,5 kadarının- 165 bin hektarın organik tarıma ayrıldığını görüyoruz. Üretim miktarında ise yüzde 50’ye yakın bir artış var. Bu rakamlar organik tarımın Türkiye’de yaygınlaştığını açıkça gösteriyor.¹ Üretim miktarının üretim alanlarına göre daha hızlı artışı ise üretilen yeni ürünlerin farklı üretkenlik düzeylerine sahip olmalarından kaynaklanıyor.

* Ulaş Karakoç, Araştırma Görevlisi, betam, ulas.karakoc@bahcesehir.edu.tr

** Barış Gençer Baykan, Araştırma Görevlisi, betam, baris.baykan@bahcesehir.edu.tr

¹ Bu veriler geçiş sürecindeki üreticileri de kapsamaktadır. Geçiş süreci işletmenin başlanmasından, ürünün organik olarak sertifikalandırılmasına kadar geçen dönemdir. Sertifikasyon kuruluşu, sözleşme yaptığı organik bitkisel ve hayvansal ürünleri üretimi yapan müteşebbisi geçiş süresine alır. Bitkisel üretimde organik tarıma başlamasından on iki ay sonra elde edilen ürünler geçiş süreci ürünü olarak değerlendirilir. Geçiş süreci ürünü “Organik Tarım Geçiş Süreci” ürünü etiketiyle pazarlanır.

Tablo 1. Üretici sayısı, alan, üretim

Yıllar	Çiftçi sayısı	Toplam Üretim Alanı(ha)	Üretim Miktarı(ton)
2004	12.806	209.573	378.803
2005	14.401	203.811	421.934
2006	14.256	192.789	458.095
2007	16.276	174.283	568.128
2008	15.002	165.119	526.542

Kaynak: Tarım ve Köyşleri Bakanlığı

Üreticilerin ölçeklerine bakıldığında, ortalama işletme başına düşen üretim alanı 16.6 hektardan 11 hektara azalmış. Bu da görece olarak daha küçük üreticilerin sayısının artmasından kaynaklanıyor. Bölgelere ayrı ayrı bakıldığında ise, özellikle Akdeniz’de ve daha az belirgin olmakla birlikte Doğu Anadolu’da küçük üreticilerin sektöre daha çok girdiğini görüyoruz. Güneydoğu’da üretim ölçeğinin büyüklüğü dikkat çekiyor (109 hektar). Bu da genellikle büyük üreticilerin organik üretim yapıyor olmasıyla ilgili.

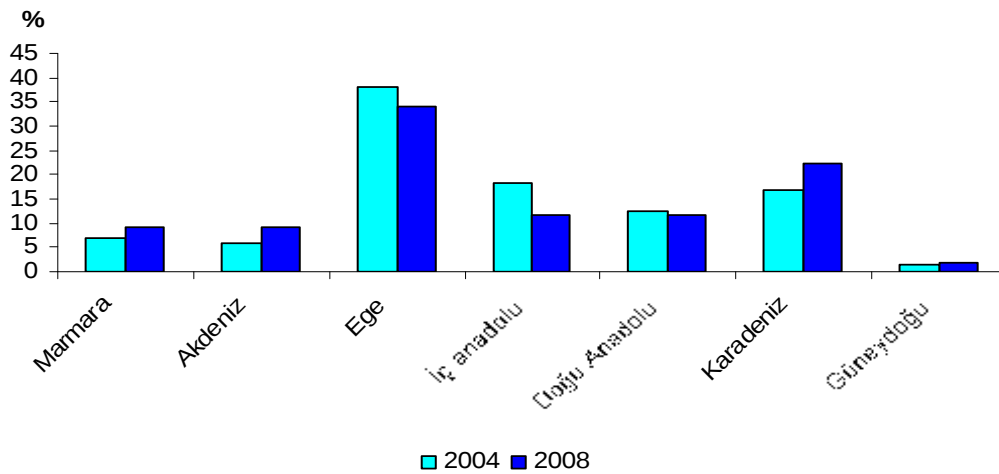
Tablo 2: Ortalama İşletme alanı (ha)

	2004	2008
Marmara	3,6	4,1
Akdeniz	10,4	21
Ege	10,1	9,7
İç Anadolu	2,6	3,2
Doğu Anadolu	26,3	14,1
Karadeniz	5,5	5,1
Güneydoğu Anadolu	101	109,3
Genel ortalama	16,6	11

Kaynak: Tarım ve Köyşleri Bakanlığı

Organik tarım Türkiye’nin doğusuna yayılıyor

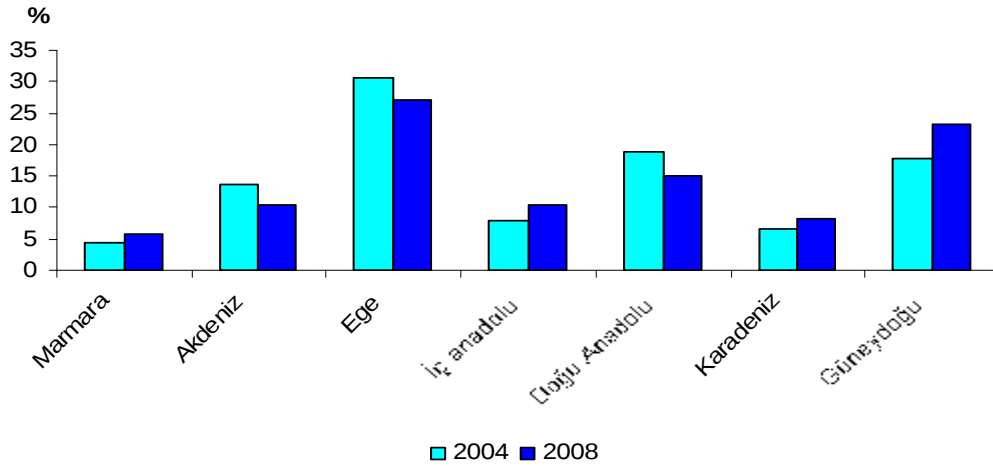
Aşağıdaki tablolar organik üretici sayısı, üretim miktarı ve üretim alanının bölgesel dağılımlarını göstermektedir. Buradan aşağıdaki sonuçları çıkarmak mümkündür: Birincisi, üretici sayılarının dağılımının çok köklü olmasına rağmen değiştiğini, Marmara, Akdeniz ve Karadeniz’in payının arttığını, Ege ve İç Anadolu’nun azaldığını görüyoruz. Ancak Ege’deki üretici sayısı hala belirgin biçimde fazla. İkinciliği ise Karadeniz’in İç Anadolu’dan aldığını görüyoruz.

Şekil 1: Üretici sayıları -Bölgesel dağılım

Kaynak: Tarım ve Köyşleri Bakanlığı

İkincisi, üretim miktarında Ege, Güneydoğu ve Doğu Anadolu ön plandalar. Güneydoğu'nun, Karadeniz'in ve İç Anadolu'nun payları artarken, Ege, Akdeniz ve Doğu Anadolu'nunki azalıyor. Akdeniz'in üretici sayıları artarken üretim miktarında payının azalması üreticilerin ürünlerin niteliği ile ilgili. Ürün deseni değişiyor ve farklı ölçeklerde üreticiler sektöre giriyor. 2004'te 49 ilde organik tarım yapılırken 2008 yılında bu sayı 65'e çıkmış.

Şekil 2: Üretim miktarı- Bölgesel dağılım

Kaynak: Tarım ve Köyişleri Bakanlığı

2004 yılına kadar daha çok batı bölgelerinde, özellikle Ege'de, organik üretim yapılırken, 2004 sonrasında organik tarımın diğer bölgelere de yayıldığını görüyoruz. Marmara organik üretim açısından en sonda gelen bölge. İstanbul ve Kocaeli gibi sanayi bölgelerinin organik tarımda geri kalmaları normalken, çok geniş ölçekte tarım yapıldığı Trakya'nın organik tarımda iddiasız olması çok ilginç görünüyor. Ayrıca yine İç Anadolu'nun da üretimdeki payının bu bölgedeki yaygın tarım nedeniyle daha fazla olması beklenirdi. Üstelik üretici sayıları açısından payı da azalıyor.

Bölgeler açısından dikkat çekici olan, belirli illerin bölgelerin itici gücünü oluşturmaları. Bu durum, her ilimizde organik tarım potansiyelinin yeterli ölçüde değerlendirilemediğini, sistematik olmaktan ziyade tekil başarı örneklerinin yaşandığını gösteriyor. Bu bağlamda her ilin organik tarım potansiyelinin incelenmesi; verimlilik, pazara erişim, istihdam ve kırsal kalkınma boyutlarıyla değerlendirilmesi gerektiğini söyleyebiliriz. Sözgelimi, Karadeniz'de Samsun (fındık ve yem bitkileri), Rize (çay), Kastamonu (elma) ve Ordu (fındık), Doğu Anadolu'da Erzurum (Buğday, elma, yem bitkileri), Kars (tahıllar ve yem bitkileri), Malatya (Buğday, kayısı, mercimek, nohut) ve Ağrı (buğday, ayçiçeği ve yem bitkileri), Güneydoğu'da ise Şanlıurfa (buğday ve pamuk) ve Muş'ta (buğday ve yem bitkileri), İç Anadolu'da ise Çankırı'da (elma) organik üretimin farklı seviyelerde de olsa sıçrama yaptığını görüyoruz.²

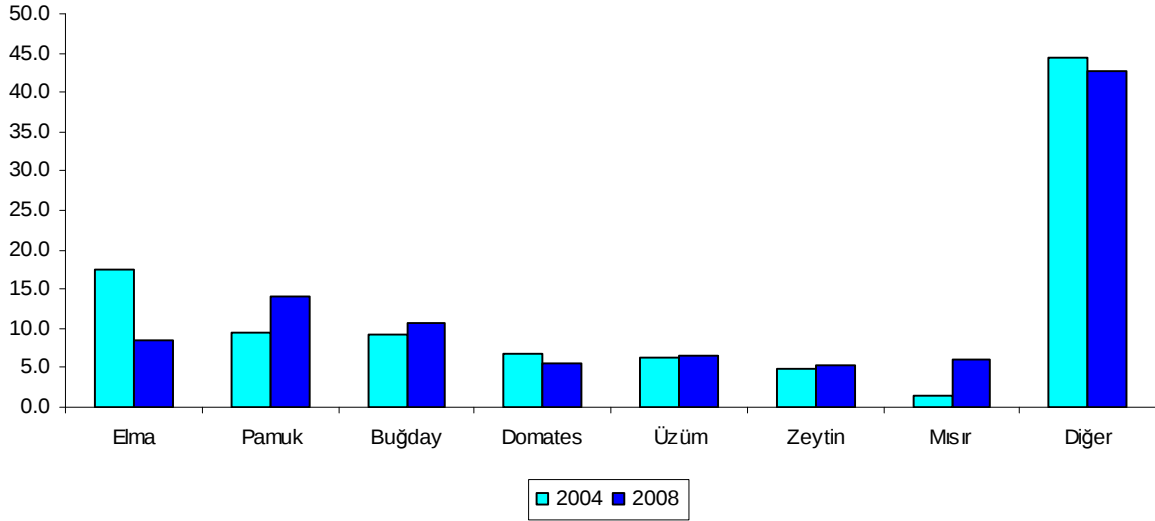
Elbette bu tür bir üretim deseninin oluşması toplam üretim içinde tahılların oranının artışı da beraberinde getiriyor. Ege ve Akdeniz'in yolaştığı yaş ve kuru meyve sebze ağırlıklı üretim kompozisyonu artık değişiyor. Tahılların, yem bitkilerinin, çay ve fındık gibi geleneksel olarak yetiştirilen bölgesel ürünlerin sektöre girişi dikkat çekiyor. Yeni ürünlerden ziyade, o bölgeye özgü geleneksel ürünlerin (Karadeniz'de fındık, Doğu Anadolu'da tahıllar gibi) organik üretimine ağırlık verilmesi, muhtemelen yeni ürünlerin yetiştirilmesi için gereken maliyetlerin ve risklerin yüksekliğinden ve üreticilerin pazar garantisi ihtiyacından kaynaklanıyor.

² Doğu Anadolu'da organik buğday üretimini artıran endenlerden biri de İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nin başlattığı İstanbul Halk Ekmek Organik Projesi'dir

Ürün deseni

Türkiye’de 1985 yılında ihracata yönelik 8 ürün ile başlayan organik tarımda, 2006 yılında 207 ürüne ulaşılmıştır. 2004 yılında en çok üretilen ürünlerden elma, pamuk, buğday, domates, üzüm, zeytin ve mısır, toplam üretimin yüzde 56’sını oluşturmuş. 2004’ten 2008’e buğday ve pamuğun artışında Güneydoğu’nun katkısının fazla olduğunu not etmek gerek. Bu yıllar arasında, elma üretiminin payı yarı yarıya azalırken en çok üretilen ürün sıralamasındaki birinciliği 2008’de pamuk alıyor. Pamuk üretimindeki bu artışın bir diğer nedeni de, özellikle tekstil sektöründe organik ürünlere artan talep olabilir. Ek olarak mısırın 2004’te yüzde 1,5 olan payının 2008’de yüzde 6,2’ye çıkmış olması oldukça dikkat çekici.

Grafik 3. En çok üretilen ürünler (%)

Kaynak: Tarım ve Köyşleri Bakanlığı

Organik tarım için spesifik politikalar gerekli

Organik tarımda ürün deseninin genişlemesi, tahıllardaki göreceli artış (buğday ve mısır) aynı zamanda iç pazarın genişlediğine işaret ediyor.³ Organik tarımda şu anki aşamanın ötesine geçilebilmesi üretim potansiyelinin daha iyi değerlendirilebilmesine bağlıdır. Yukarıdaki rakamların gösterdiği şey şudur: Üreticiler organik tarıma adapte olabiliyorlar, ancak belirli bölgelerde ve illerde hala çok gerideyiz (örneğin, Trakya ve İç Anadolu). Sonuçta, organik tarıma uygun alanların yerel katılımı ile belirlenmesi, bu bölgelerdeki çiftçilerin organik üretime geçişinin yine yerel örgütlenmelerle desteklenmesi, organik ürünlerin pazarlama olanaklarının ve organik pazarların⁴ geliştirilmesi gerekmektedir. 19-20 Ekim 2007 tarihlerinde Bahçeşehir Üniversitesi’nce düzenlenen ve organik tarım sektörünün tüm paydaşlarının bulunduğu Türkiye 1. Organik Tarım Kongresi’nde, Türkiye’nin organik tarımdaki avantajları ve dezavantajları, sektörün karşılaştığı zorluklar ve Avrupa Birliği adaylık sürecinin sunduğu fırsatlar tartışılmıştı.⁵ Türkiye’de organik tarımın bugünkü durumunu, dünyadaki ve Avrupa Birliği’ndeki son veriler ile karşılaştırmak, mevcut üretim potansiyeli ve pazar gelişimi açısından henüz katedilecek uzun bir yol olduğunu gözler önüne seriyor.

³ Türkiye’de organik tarım ürünleri ihracat istatistikleri Ege İhracatçı Birlikleri tarafından tutulmaktadır. Bu veriler tüm ihracat rakamlarını yansıtmadığından sağlıklı bir değerlendirme yapmak için organik tarım ürünleri dış ticaretine ilişkin istatistiksel altyapının oluşturulmasını sağlamak gerekmektedir.

⁴ Halihazırda İstanbul Feriköy, Bursa Nilüfer, Ankara Ayrancı, Samsun Gazi ve Antalya’daki organik pazarlar, belediyelerin desteğiyle faaliyetlerini yürütmektedir

⁵ Kongre Raporu ve sunumlar için bkz: <http://organik.bahcesehir.edu.tr>

Dünyada organik tarım

2007 yılı sonu itibarıyla 141 ülkede 1,2 milyon üretici 32,2 milyon hektarda organik tarım yapıyor. Organik tarım alanlarının üçte biri Okyanusya'da yer alırken Avrupa yüzde 24 ile ikinci sırayı Latin Amerika da yüzde 20 ile üçüncü sırayı alıyor. Ülkelere baktığımızda, Avustralya 12 milyon hektar ile başı çekerken onu 2,8 milyon hektar ile Arjantin ve 1,8 milyon hektar ile Brezilya izliyor. Türkiye'de 165 bin hektarda organik tarım yapılıyor. 2007 yılında 80 ülkede organik tarım yapılan alanlar artış göstermiş. Üretici sayılarına baktığımızda ise az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde bir yoğunluk görüyoruz. Uganda 206 bin üretici ile başı çekerken Hindistan'da 195 bin, Etiyopya'da ise 165 bin üretici var.. Dünya tarım arazisinin yüzde 0.65'ini kapsayan organik tarımın 2006 yılındaki pazar hacmi 40 milyar dolar olarak hesaplanıyor.⁶

Avrupa Birliği, dünya organik tarım ticaretinin yaklaşık yarısına (21 milyar \$) sahip. AB'de pazar değeri açısından Almanya (7 milyar \$), İngiltere (3,3 milyar \$) ve Fransa (1,1 milyar \$) öne çıkıyor.⁷ 2008 yılında AB tarım arazilerinin yaklaşık yüzde 4'ünde 190 bin üretici organik tarım yapıyor. Ülke bazında Avusturya'nın tarım alanlarının yüzde 13'ünde organik tarım yapılırken , Latvia yüzde 9,7 ve İtalya yüzde 9 ile bu ülkeyi izliyor. En fazla sayıda organik üretici İtalya'da (45 bin) bulunurken Yunanistan'da 23 bin Avusturya'da da 19 bin üretici var. Türkiye'de ise 15 bin üretici bulunuyor. Akdeniz bölgesindeki 25 ülkenin tamamında 5 milyon hektar alanda 140 bin üretici organik tarım yapıyor.⁸

6 Willer, Helga and Lukas Kilcher (Eds.) (2009) The World of Organic Agriculture. Statistics and Emerging Trends 2009. FiBL-IFOAM Report. IFOAM, Bonn; FiBL, Frick; ITC, Geneva

7 Aberystwyth Üniversitesi, FiBL, ZMP tarafından şu kaynaklardan derlenmiştir: Padel S, Schaack D, and Willer H (2009) 'Development of the organic market in Europe'. In Willer H and Kilcher L (2009) The World of Organic Agriculture: Statistics and Emerging Trends 2009 IFOAM (Bonn)/FiBL (Frick)/ITC (Geneva)

8 The World of Organic Agriculture, Statistics&Emerging Trends 2008, IFOAM, SÖL,FiBL